A MAGYAR GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS FELZÁRKÓZÁS KULCSA: AZ EXPORTORIENTÁLT GÉPIPARI FEJLESZTÉS*

DR. SZAKOLCZAI GYÖRGY

A magyar külkereskedelmi statisztika rendszere az 1996–2003 közötti nyolc évre lehetővé tette a vámszabad területi forgalom és a vámbelföldi forgalom elkülönített kimutatását. Az előbbi körébe tartozik a külföldi tulajdonban lévő vállalatok fogalmának legnagyobb, sőt meghatározó része. Az elemzési eredmények megerősítik a magyar gazdaság határozottan duális jellegét. 2003-ban a vámbelföldi terület kereskedelmi mérlegének passzívuma közel 11 milliárd, a vámszabad terület kereskedelmi mérlegének aktívuma pedig közel 6 milliárd euró volt. A gépek vámszabad területi kereskedelmi mérlegének aktívuma ugyanez évben ennél is nagyobb volt, közel 6,5 milliárd euró. Ennek folytán a magyar külkereskedelmi mérleg hiányának elviselhető és finanszírozható keretek között tartását csak a vámszabad területi, és ezen belül is elsősorban a gépipari aktívum tette lehetővé. A magyar gazdaság adottságai és hagyományai feltehetőleg lehetővé teszik, hogy a teljes – tehát a vámszabad területi és vámbelföldi – magyar gépipar exporttöbblete tovább nőjön, ennek az elgondolásnak a megvalósítása tekinthető a jövőbeni magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsának.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági növekedés. Külkereskedelem. Gazdaságpolitika. Gépipar. Kereskedelemi mérleg. Vámszabad terület. Vámbelföldi terület.

A magyar külkereskedelmi statisztika rendszere az 1996–2003 közötti nyolc évre lehetővé tette a vámszabad területi forgalom és ennek folytán értelemszerűen a vámbelföldi forgalom elkülönített kimutatását. A vámszabad területi forgalom – lényegében véve és első megközelítésben – a külföldi tulajdonban lévő vállalatok hazai gazdaságba csak kismértékben integrált részlegei forgalmának tekinthető. Ennek elkülönített megfigyelése ezért elvben lehetővé teszi az ennek a vállalatcsoportnak a szerepére és jelentőségére vonatkozó általános következtetések levonását. A vámszabad területi forgalom elkülönített megfigyelésének – az ehhez a csoporthoz való tartozással együtt járó specifikus előnyökkel együtt – az EU-csatlakozással megszűnt. Ez nem jelenti azt, hogy ezzel ez a jelenség, vagyis a közvetlen külföldi beruházásokhoz kapcsolódó exporttevékenység

* A munka elvégzését a Foglalkozási és Munkaügyi Minisztérium tette lehetővé „A foglalkoztatás prognózisának készítéséhez javasolt módszer” című kutatási program keretében. Ennek mellékleteként készült el „A munkaerő-prognózis és a külkereskedelem: konkrét számítások a külkereskedelem meghatározó szerepének alátámasztására” című eredeti, részletes tanulmány és a hozzá tartozó, a teljes számanyagot tartalmazó függelék. Ez a cikk ennek rövidített változata. A munka továbbvitelét az Általános Vállalkozási Főiskola támogatja.

is megszűnt, csupán azt, hogy ilyen adatok a továbbiakban nem állnak rendelkezésre. Ezeknek az adatoknak az elemzése ezért soha vissza nem térő lehetőséget ad, és az eredmények feltehetőleg a jövőre, vagy legalábbis a most következő néhány évre is érvényesek.

A legfontosabb következtetések az alábbiakban foglalhatók össze: A magyar gazdaság duális jellegű. Határozottan elkülönül az eddig nagyrészt a vámszabad területekre települt, külföldi tulajdonban lévő és nagyrészt exportra termelő kapacitás, illetve a belföldi gazdaság. A gazdaság puszta létezését a vámszabad területekre települt, elsősorban gépipari jellegű kapacitás exporttöbblete teszi lehetővé, míg a vámbelföldi területekre települt kapacitás akkora importtöbbletet alakított ki, amely a gazdaságnak ezt a részét a vámszabad területek zömmel gépipari exportja nélkül életképtelenné tenné. Ez a duális jelleg nem tekinthető egészségesnek, de fenntartása, legalábbis belátható időn belül, elkerülhetetlennek látszik.

Érdemes általánosságban is foglalkozni a magyar gazdaság duális jellegével. Ez, mint regionális jelenség, munkaügyi és kulturális vonzataival együtt, közismert és gyakran tárgyalt téma. Elsősorban a főváros és környéke, a Nyugat-Dunántúl, valamint néhány más terület, például Székesfehérvár kielégítő fejlődése, illetve az északi és északkeleti régió, valamint nagy dél-dunántúli és dél-alföldi területek lemaradásának formájában mutatkozik meg. Ennek megvan a külkereskedelmi vonatkozása is. A főként az éppen ezért gyorsabban fejlődő területekre települt és az eddigiekben nagyrészt a most megszűnt vámszabad területeken működő külföldi vállalatok nagy exporttöbbletet érnek el, míg a fel nem zárkózó területek rá vannak ugyan utalva az importra, de nincs ezzel arányos exportképességük. Ez a külkereskedelmi statisztikában természetesen nem jelenik, és nem is jelenhet meg regionális problémaként.

A magyar gazdaság jelenlegi körülményei között – tekintettel a folyó fizetési mérleg tartós hiányára és ennek az utóbbi időben bekövetkezett növekedésére – megalapozottnak látszik az a nézet, hogy a fejlődés stabilizálásának és meggyorsításának kulcsa elsősorban az exportteljesítmény növelése lehet, a külföldi többségi tulajdonban levő és az eddigiekben nagyrészt a vámszabad területekre települt, valamint a belföldi tulajdonú vállalatoké egyaránt. Az ebben a tanulmányban közölt részletes számanyag szerint ennek legfontosabb útja a gépipari export további növelése, tehát az exportorientált gépipari fejlesztés lehet, ismét a kül- és belföldi tulajdonban lévő vállalatoké egyaránt. Nem lehet elhárítha-tatlan akadálya annak, hogy a legutóbbi években a vámszabad területeken tapasztalható dinamikus fejlődés tovább gyorsuljon, és a vámbelföldi területekre is kiterjeszthető legyen.

ELMÉLETI ALAPOK

Ennek a konkrét kérdésnek eddigi ismereteim szerint nincs irodalma, de részletes szakirodalom áll rendelkezésre a külkereskedelem és a felzárkózás általános kérdéseinek tárgykörében. Erre a szakirodalomra csak elméleti jellegű, nem pedig részletes számanyagon alapuló, gyakorlatias munkában célszerű kitérni. Itt csupán a nemzetközi makroökonómia egyik legtekintélyesebb művelőjétől közlök egy idézetet (*Dornbusch* [1988]).

„A folyó fizetési mérleg hiánya azt jelenti, hogy a kiadások meghaladják a bevételeket. A deficitet vagy a külső követelések felhasználásával, vagy a külső adósság növelé-

sével lehet finanszírozni. […] A külső követelések állománya (Net Foreign Assets – NFA) egyenlő a hazai rezidensek külfölddel szembeni valamennyi követelése és a külföldieknek a hazai rezidensekkel szembeni valamennyi követelése közötti különbséggel. Ennek folytán a folyó fizetési mérleg (Current Account – CA) egyenlő a nettó külföldi követelések változásával, tehát

$$\Delta \text{ NFA} = \text{CA}.$$

Ez az azonosság egyszerűen azt jelenti, hogy *a számlát ki kell fizetni* (kiemelés a szerzőtől). […] A deficit azt jelenti, hogy kölcsönt veszünk föl, vagy hogy eladjuk saját javainkat; külföldiek megszerezhetnek belföldi vállalatokat, a központi bank csökkentheti tartalékait, vagy egy nemzetközi bank hitelt adhat a deficit finanszírozására. *A fenti egyenlet alapján világos, hogy a deficit hosszabb távon nem egészséges. A nettó követelések eltűnnek vagy negatívvá válnak, és fel fog merülni az a sokáig halogatott kínos kérdés, hogy végül hogyan is fogjuk kifizetni a számlát* (kiemelés a szerzőtől)." A továbbiakban Dornbusch kifejti és a latin-amerikai országok konkrét példájával bizonyítja, hogy ezeknek a felgyülemlő tartozásoknak a következtében mekkora is lehet a külföld javára teljesítendő erőforrás-transzfer.

Az itt közzétett és részletes magyar statisztikai adatokon alapuló tanulmány tehát arra a kérdésre keres választ, hogy a mai konkrét magyar helyzetben hogyan kerülhető el a folyó fizetési mérleg oly mértékű kumulált hiánya, amelynek egyetlen végső és aligha elkerülhető következménye a külföld javára teljesítendő nagymértékű erőforrás-transzfer lehet, ennek összes következményével együtt. A tanulmányban képviselt felfogás teljes mértékben megegyezik a nemzetközi makroökonómia egyik legnevesebb képviselőjének, Dornbuschnak a Világbank egyik, fent már idézett kiadványában (*Dornbusch* [1988]) közzétett nézeteivel, vagyis úgy is fogalmazhatunk, hogy a közgazdaságtudomány jelenlegi állása szerinti legáltalánosabb és a legnagyobb tekintélyű szervek által képviselt állásponttal.

A MAGYAR GAZDASÁG DUÁLIS JELLEGE: ÁLTALÁNOS ELEMZÉS

A vámszabad területek exportja és importja, amint ez a bevezetésben már szerepel, első megközelítésben a hazai gazdaságba nem, vagy csak kevéssé integrálódott külföldi vállalatok külkereskedelmi forgalmának tekinthető. Az APEH adatai elvben lehetőséget adnak a részben vagy teljesen külföldi tulajdonban levő vállalatok adatainak elkülönítésére, ez azonban aligha vezetne jobb és megbízhatóbb számítási eredményekre, mint a külkereskedelmi statisztikából közvetlenül származtatható egyszerű elkülönítés. A legfontosabb összefoglaló adatokat az 1. tábla tartalmazza.

Az adatok mindenekelőtt egyértelműen mutatják a vámszabad területi exportnak a teljes exporton belüli meghatározó szerepét. A vizsgált időszak első részében nyilvánvaló módon a korábban nem vámszabad területen működő vállalatoknak a vámszabad területekre való áttelepülése folyt, és ez vezetett a táblázat alulról harmadik sorában közölt hányad gyors növekedésére. Ez a hányad azonban 1999–2003-ban is tovább nőtt (ha a korábbinál lassabban is), vagyis ezeknek a külföldi vállalatoknak a teljes exporton belüli

hányada ekkor is növekedett, nagyrészt valószínűleg a zöldmezős beruházások következtében. Remélhető, hogy ez a folyamat a belátható jövőn belül is folytatódik.

1. tábla

A vámszabad területi, vámbelföldi és teljes külkereskedelmi forgalom, 1995–2003

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Millió dollár, folyó áron							
VSZX	2 845	5 034	8 272	10 752	12 570	13 389	15 847	19 841
VSZM	2 527	4 202	6 471	8 561	10 058	10 207	10 472	13 979
VSZE	318	832	1 802	2 191	2 522	3 182	5 375	5 862
VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 109	18 489	22 638
VBM	15 617	17 022	19 236	19 448	22 022	23 474	27 140	33 548
VBE	–2 758	–2 956	–4 503	–5 187	–6500	–6 365	–8 651	–10 910
TX	15 704	19 100	23 005	25 012	28 092	30 498	34 336	42 479
TM	18 144	22 324	25 707	28 009	32 080	33 681	37 612	47 527
TE	–2 440	–2 124	–2 701	–2 997	–3 988	–3 183	–3 276	–5 048
	Százalék							
A VSZX a TX százalékában	18,1	26,4	35,7	43,0	44,7	43,9	46,2	46,7
A TE a TX százalékában, abszolút érték	15,5	11,2	11,7	12,0	14,3	10,5	9,5	11,9
A VSZE a VSZX százalékában	13,1	16,5	21,8	20,4	20,1	23,8	33,9	30,1

Megjegyzés. Itt és a következő táblákban X, M és E: export, import és egyenleg; VSZX, VSZM és VSZE: vámszabad területi export, import és egyenleg; VBX, VBM és VBE: vámbelföldi export, import és egyenleg; TX, TM és TE: teljes export, import és egyenleg.

Forrás: itt és a következő táblákban az 1999–2003. évi adat a KSH Internet honlapja; az 1996–1998. évi adat a KSH Külkereskedelem-statisztikai főosztályának közlése.

Az adatokból levonható második alapvető megállapítás, hogy a külkereskedelem egyenlege a vizsgált időszak egészében negatív, vagyis a külkereskedelmi mérleg tartósan hiánnyal zárul. Ez a hiány a vizsgált időszak első hét évében 2,5-3 milliárd dollár körüli értéken látszott stabilizálódni, aránya pedig, ha nem is határozottan, de csökkenő tendenciájú volt. A hiánynak ez a mértéke finanszírozható volt, ezért akut gondot nem okozott, és így a gazdasági vezetés nem tulajdonított neki akkora jelentőséget, mint amekkorát megítélésem szerint kellett volna. A hiány 2003-ban 5 milliárd dollárra nőtt, ami már fölvetette a finanszírozhatóság kérdését.

A bevezető részben már közölt terjedelmes idézet ellenére – amellyel a legteljesebb mértékben egyetértek –, a közgazdasági irodalomban a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiányának megítélése tekintetében ettől eltérő elméleti nézetek is találhatók. A klasszikusnak tekinthető felfogás szerint a felzárkózó országok külkereskedelmi mérlegének hiánya természetes. Egyrészt a nemzetközi demonstrációs hatások miatt a fogyasztás gyorsabban kíván fölzárkózni a nemzetközi szinthez, mint ahogy a termelés fölzárkózni képes, és ez a külkereskedelmi mérleg hiányára vezet. Másrészt a fejlődés gépek és technológia importját kívánja meg, ami ugyancsak a külkereskedelmi mérleg hiányát okozza. Ezt a klasszikus felfogást a tények is megerősítik, mert a felzárkózó országok külkereskedelmi mérleghiánya általános.

Komolyan veendő meggondolások szólnak azonban amellett, hogy a klasszikus felfogás nem problémamentes, s hogy a mérleghiányra épülő gazdasági stratégia nem

folytatható a végtelenségig. Amint ezt a fentiekben már leírtuk, a hiányt nagyrészt hitellel kell fedezni, a hitelfelvételt és az ezzel járó importtöbbletet pedig adósságszolgálat követi, ami előbb-utóbb exporttöbbletet tesz szükségessé. Nem sokkal jobb a helyzet működőtőke-import esetén sem. Ennek szükségszerű következménye ugyanis a nyereség legalább bizonyos mértékű repatriálása, ami előbb-utóbb csak exporttöbblettel fedezhető. Semmi sem bizonyítja a működőtőke-import áramának állandóságát sem. A beáramlás mérséklődése vagy a vállalatok egy részének a mienknél is alacsonyabb bérszintű államokba való továbbvándorlása – ami a magyar esetben már folyamatban is van –, ugyanis szintén kétségessé teszi a tartós importtöbbletre való berendezkedést. Végül ezek a folyamatok együttesen bizalmi válságra, de legalábbis az országkockázati tényező megnövekedésére vezethetnek – esetünkben ez már be is következett –, ami igencsak költséges. Ennek elhárítása a nemzetközi tartalékok megnövelését igényli, ami ugyancsak költséges, és további exporttöbbletet igényelhet. Mindez együtt megerősíti azt a fentiekben már leírt nézetet, hogy – főként a mi esetünkben – az importtöbbletre való berendezkedés stratégiája, és elsősorban az importtöbblet növekedése, nem engedhető meg tartósan.

Ugyanezt a nézetet támasztják alá az exportfejlesztésre felépített növekedési stratégia sikerei. Az exportra támaszkodó növekedés számos országban vezetett nagyon kedvező eredményekre. Tajvan a gyors gazdasági fejlődéssel párhuzamosan 100 milliárd dolláros nagyságrendű nemzetközi tartalékot halmozott fel, ami a délkelet-ázsiai pénzügyi válság idején megóvta ennek rá kiterjedő súlyosabb következményeitől. Hasonló politikát követett a XIX. században Németország majd Japán, és követ jelenleg Kína, hogy csak a legfontosabb példákat említsem. Figyelemre méltó az ír példa is. A KSH által is közölt számok szerint (*KSH* [2003]) az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) 2001-ben magasabb volt Írországban, mint Nagy-Britanniában, sőt mint Svájcban, és ez az Írország javára mutatkozó különbség 2002-ben tovább nőtt (*KSH* [2004]). A nyilván követendő ír példa alaposabb elemzése nem lehet ennek a cikknek a célja, már csak azért sem, mert ennek részletes magyar nyelvű irodalma is van (*Artner* [1998], [2000], *Farkas* [2001]).

Az 1. tábla számai alapján további fontos következtetésekre is juthatunk a vámszabad területi exporttöbblet és a vámbelföldi importtöbblet összehasonlításával. Mindkettő folyamatosan nő, miközben folyamatosan nő a kettő különbsége is. A tábla harmadik sora szerint a vámszabad területek exporttöbblete nemcsak a vizsgált időszak első éveiben, a vámszabad területekre való áttelepülés következtében nőtt ugrásszerűen, hanem a vizsgált időszak második felében is, amikor több mint megkétszereződött, 2003-ra gyakorlatilag elérve a 6 milliárd dollárt. Ami a vámbelföldi terület külkereskedelmimérleghiányát illeti, ez a vizsgált időszak utolsó évére megközelítette a 11 milliárd dollárt. Ez a hiány joggal minősíthető olyan mértékűnek, amelynek hosszabb időn keresztüli fenntartása nemcsak megengedhetetlen, de lehetetlen is. Jogosan vethető fel tehát a kérdés: lehet-e tovább menni, és ha igen, meddig, a magyar gazdaságstratégia jelenlegi útján?

Ennek a problémának a megoldására első megközelítésben három lehetőség van; a további stratégiai lehetőségekkel a cikk végén foglalkozom:

– el lehet fogadni a jelenlegi helyzetet mint megváltoztathatatlant, és törekedni lehet az eddig a vámszabad területeken elhelyezkedett külföldi vállalatok exportjának további növelésére, ez azonban fokozza az ország függőségét és sebezhetőségét, főként külföldi dekonjunktúra vagy általánosabbá váló nemzetközi fizetési problémák esetén;

– az eddig a vámszabad területeken elhelyezkedett külföldi vállalatok exportjának további növelése mellett törekedni lehet a belföldi vállalatok exportképességének fokozására; illetve

– törekedni lehet a vámszabad területeken működő vállalatok nagyobb mértékű integrálására a magyar gazdaságba, mindenekelőtt a hazai beszállítás arányának fokozása útján.

A hazai beszállítás arányának növelésével kapcsolatos eredményeket az 1. tábla utolsó sorai jelzik. A harmadik sor a vámszabad területi export és import egyenlegét mutatja be (ami az ennek az exportnak az előállításával kapcsolatos hazai teljesítményt megközelítő értéknek tekinthető), a táblázat utolsó sora pedig az egyenlegnek az exporthoz viszonyított arányát. Az első két év aránya nem értékelhető, mert ekkor folyt a vállalatok betelepülése a vámszabad területre. Ezután ez az érték 20 százalék körüli szinten stabilizálódott. Ez aligha tekinthető magasnak, és rögzülése nem utal e vállalatoknak a magyar gazdaság más részeivel való kielégítő mértékű kooperálására. Az utolsó két év 30 százalék körüli értéke már biztatóbb, de ez az időszak rövid, és emellett a változás okai további elemzést igényelnének, amire ennek az írásnak a keretei között nincs lehetőség. Aligha vitatható tehát, hogy ezeknek a külföldi vállalatoknak a hazai gazdaságba való beintegrálódása nem tekinthető kielégítő mértékűnek.

Itt indokoltnak látszik egy rövid módszertani megjegyzés. A vámszabad területen működő vállalatok (sőt, a vámbelföldi területen működő külföldi vállalatok is) exportjukat és importjukat (de legalábbis ezek legnagyobb részét) nem piaci áron, hanem belső elszámolási áraikon értékelik. Ez azonban nem teszi szükségessé az eddigi következtetések lényeges módosítását, még akkor sem, ha a legutóbbi két évben bekövetkezett változás részben ennek lehet a következménye.

A most leírtak nem változtatnak azon, hogy a magyar gazdaság duális jellegű, két részre szakadt, és hazai része a vámszabad területen működő külföldi vállalatok exporttöbbletére van utalva. A vámszabad területeken működő, jelentős exporttöbbletet elérő kapacitás sokkal inkább a külföldi gazdaság hazánkba telepített és itt működtetett eleme, mint a magyar gazdaság integráns része. A magyar gazdaság másik és nagyobb, voltaképpen meghatározó része a vámbelső területeken működő kapacitás, amely hatalmas – 2003-ban 10 910 millió dollár összegű – importtöbblettel működik. Ez utóbbi rész nettó importigényének mintegy a felét – 2003-ban 5 862 millió dollárt – a vámszabad területi exporttöbblet fedezi, másik fele azonban – 2003-ban 4 938 millió dollár – exporttal nem fedezett. Amennyiben nem következik be lényeges változás, ez előbb-utóbb kezelhetetlen problémát fog jelenteni. Nincs tehát más út, mint amit már leírtunk: a kül- és belföldi tulajdonban levő vállalatok exportképességének és exportjának növelése.

Az eddigiek szerint a magyar exportpotenciál két részből tevődik össze, a vámszabad területi és a vámbelföldi export belföldi teljesítményének tartalmából. Az első rész a vámszabad területi export és import különbségével, vagyis a vámszabad területi egyenleggel közelíthető meg, és ennek összege az 1. tábla harmadik, aránya pedig utolsó sorában jelenik meg. Ugyanez jelenik meg – más jelöléssel – a 2. tábla első sorában is.

A vámbelföldi export belföldi teljesítménytartalmának pontos meghatározására nincs reális lehetőség, ezért feltételezéssel kell élnünk. A vámbelföldi ipari export importtartalma feltehetőleg több, az élelmiszergazdaság exportjáé pedig kevesebb, mint 50 százalék. Nem követünk el nagy hibát, ha együttes importtartalmukat 50 százalékra becsüljük. Ennek a számnak a finomítása és részletezése egy esetleges későbbi elemzés tárgya lehet, most azonban ennél pontosabb becslésre nem vagyunk képesek. Az így kapott számokat

a 2. tábla ötödik sora közli, a százalékos növekedéseket pedig a második és harmadik, illetve a hatodik és hetedik sor.

2. tábla

Az export becsült belföldi teljesítménytartalma a vámszabad területi, vámbelföldi és teljes forgalomban, 1996–2003

Megnevezés	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Millió dollár, folyó áron							
VSZXB	318	832	1 802	2 192	2 544	3 182	5 375	5 862
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	261,6	216,6	121,6	115,9	125,1	168,9	109,1
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	261,6	566,7	683,3	800,0	1000,6	1690,3	1843,4
	Millió dollár, folyó áron							
VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 104	18 489	22 683
VBXB	6 430	7 033	7 366	7 183	7 761	8 552	9 245	11 342
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	109,4	104,7	97,5	108.0	110,2	108,1	122,7
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	109,4	114,6	111,7	120,7	133,0	143,8	176,4
	Millió dollár, folyó áron							
TXB	6 748	7 865	9 168	9 375	10 305	11 734	14 620	17 204
	Százalék							
Százalékos növekedés, előző év = 100	100,0	116,6	116,6	102,3	109,9	113,9	124,6	117,7
Százalékos növekedés, 1996 = 100	100,0	116,6	135,9	138,9	152,7	174,0	216,7	254,9
VSZXB a TXB százalékában	4,7	10,6	19,7	23,4	24,7	27,1	36,8	34,1

Megjegyzés. Itt és a következő táblákban VSZEB, VBXB és TEB: A vámszabad területi, a vámbelföldi és a teljes export becsült belföldi teljesítménytartalma; VSZEB = VSZE; TXB = VSZXB + VBXB.

A vámszabad területi és a vámbelföldi export becsült belföldi teljesítménytartalmát illető legfontosabb megállapítások a százalékos növekedés adatai alapján tehetők meg. A vámszabad területi érték a vizsgált időszakban majdnem meghúszszorozódott, míg a vámbelföldi a kétszeresére sem nőtt. Noha ez a jelentős különbség jórészt abból ered, hogy a vámszabad területi forgalom a vizsgált időszak első éveiben alakult ki, a különbség mégis félreérhetetlenül mutatja viszonylagos jelentőségének gyors növekedését. A teljes export becsült belföldi teljesítménytartalma a vámszabad területi és a vámbelföldi export fentiek szerint becsült teljesítménytartalmának összege, ami a 2. tábla nyolcadik sorában jelenik meg. Ezek alapján más következtetésre vezet az első három, a második három és az utolsó két év adatainak elemzése. Az így számított teljes belföldi teljesítmény (másként: nettó exportpotenciál) először tiszteletreméltó módon nőtt, ezt követően a növekedés megtorpant, majd az utolsó két évben ismét felgyorsult. Ez az utóbbi fejlemény az, ami reményt ad a helyzet javulására.

A legfontosabbak a legutolsó sor adatai. Ha a kezdeti gyors növekedési ütemet átmenetinek tekintjük is, kétségtelen, hogy a vámszabad területi export belföldi teljesítménytartalmának a teljes export belföldi teljesítménytartalmán belüli aránya mindvégig gyor-

san nőtt, és az időszak végére meghaladta az egyharmadot. Ez is azt mutatja, hogy a magyar exportot – és ezzel az ország gazdaságát – a teljes gazdaság egy csekély része (ti. a vámszabad területekhez tartozó) tartja fenn, és e rész teljesítménye nélkül a gazdaság ellehetetlenülésére vezető importtöbblet alakulna ki. Ha ezt a gazdaság alapját jelentő exportszektort valami súlyos csapás éri, például a nemzetközi konjunktúra megtorpanása miatt, vagy nemzetközi pénzügyi okokból, az egész magyar gazdaság válságos helyzetbe kerülhet. Ezt a problémát a fajlagos belföldi teljesítménytartalom (amúgy sem igazán nagy mértékű) növelése sem teszi biztonságosan kezelhetővé.

A legfontosabb tények feltárása után rátérek az okok elemzésére, ágazati mélységű számítási eredmények bemutatásával.

A DUÁLIS JELLEG RÉSZLETEI: ÁGAZATI ELEMZÉS

Hazánk mindig is élelmiszerexportőr volt, és nehéz feltételezni, hogy az élelmiszerek exporttöbbletének fenntartása nélkül belátható időn belül elfogadható módon alakulhatna a magyar külkereskedelmi mérleg. Vizsgáljuk először ezt a kérdést, mégpedig csupán a vámbelföldi forgalom alapján, mert az élelmiszerek, italok és dohány, vagyis a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében a vámszabad területi forgalom elhanyagolható. A legfontosabb adatokat a 3. tábla tartalmazza. Ebben a táblában, akárcsak a későbbiekben, alapjában az egyszámjegyes SITC (Standard International Trading Classification) osztályozási rendszerből indulunk ki. Külön közöljük a gabonára vonatkozó és a gabona nélküli értékeket.

3. tábla

Az élelmiszerek, italok és dohány vámbelföldi külkereskedelmi forgalma gabonával együtt és gabona nélkül, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Élelmiszerek, italok és dohány	VBX	2 384	2 467	2 422	1 993	1 951	2 289	2 337	2 784
(SITC 0+1)	VBM	800	888	963	844	873	971	1 129	1 454
	VBE	1 584	1 579	1 469	1 150	1 078	1 318	1 208	1 330
Gabona (SITC 04)	VBX	181	413	485	326	297	409	423	490
	VBM	50	48	52	61	65	78	87	124
	VBE	130	365	433	265	232	331	439	366
Élelmiszerek, italok és dohány	VBX	2203	2055	1937	1 667	1 654	1 880	1 914	2 294
– gabona nélkül	VBM	750	841	901	783	808	893	1 042	1 330
(SITC 0+1-04)	VBE	1 454	1 214	1 036	884	846	987	872	964

A gabonaforgalom kiemelése fontosnak bizonyult. A gabona nélkül számított teljes élelmiszerexport – a legutolsó év kiugróan kedvező eredménye ellenére – inkább csökkenő, a gabona nélkül számított élelmiszerimport viszont határozottan növekvő, így az élelmiszer-külkereskedelem gabona nélkül számított egyenlege (exporttöbblete) határozottan csökkenő. Az első és az utolsó évek közötti különbség nagyságrendje félmilliárd dollár. Ez nem elhanyagolható tétel, és ennek az irányzatnak a korrigálása nélkül aligha alakítható ki elfogadható általános külkereskedelmi mérleg. A tendencia oka aligha lehet

más, mint a nagy nemzetközi üzletláncok hazai letelepedése és beszerzési politikája. Valószínűleg ez az a kritikus pont, amelyen keresztül ez a folyamat befolyásolható. A hazai termelőknek és fogalmazóknak ki kell elégíteniük a nagy üzletláncoknak a homogenitással, csomagolással, forgalmazással stb. kapcsolatos olyan igényeit, amelyek kielégítésére a külföldi termelők és forgalmazók képesek.

Hazánk nyersanyagszegénysége miatt nem látszik megalapozatlannak az a feltevés, hogy a kereskedelmi mérleg kedvezőtlen alakulását, vagy legalábbis ennek nagy hányadát a nyersanyagok importtöbbletének növekedése okozza. A vámszabad területi forgalom ez esetben is elhanyagolható, ezért csak a vámbelföldivel foglalkozunk. Az adatokat (ismét az egyszámjegyes SITC-kategóriákból kiindulva, de ez esetben – a gabona analógiájára – az olajos magvak és a növényolaj elkülönítésével) a 4. tábla mutatja be.

4. tábla

A nyersanyagok vámbelföldi külkereskedelmi forgalma olajos maggal és növényolajjal együtt és ezek nélkül, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Nyersanyagok, összesen (SITC 2+4)	VBX	684	718	668	613	658	595	684	870
	VBM	638	691	761	626	700	670	744	935
	VBE	47	28	–92	–12	–42	–75	–60	–65
Olajos mag és növényi olaj (SITC 22+42+43)	VBX	206	258	219	191	179	139	203	270
	VBM	66	123	162	75	68	85	94	113
	VBE	141	135	57	116	111	54	109	157
Nyersanyagok, olajos mag és növényi olaj nélkül (SUTC 2+4-(22+42+43)	VBX	478	460	449	413	479	456	481	600
	VBM	572	568	598	541	632	585	650	822
	VBE	–94	–107	–149	–127	–153	–129	–169	–222

A 4. tábla alapján megállapítható, hogy a nyersanyagimport növekedése nem rontotta lényeges mértékben a magyar külkereskedelmi mérleget. A nyersanyag-külkereskedelem importtöbblete az utóbbi 6-7 évben 50-100 millió dolláros nagyságrendű, ami az importtöbblet egészéhez képest elhanyagolható. Az olajos magvak és a növényolaj kiemelését az indokolta, hogy a hazai adottságok – a gabonához hasonlóan – lehetővé tennék, hogy ez az ágazat számottevően javítsa a külkereskedelmi mérleget. Ez azonban sajnos, nem tapasztalható.

A fentiek szerint a nyersanyag-külkereskedelem importtöbblete nem felelős a magyar külkereskedelmi mérleg növekvő hiányáért, az energiahordozó-import azonban igen. Itt is csak a vámbelföldi forgalommal foglalkozunk, a vámszabad területi forgalom elhanyagolható. Az ide tartozó adatokat (ismét az egyszámjegyes SITC-kategória alapján) az 5. tábla tartalmazza.

Az energiaszámla a kezdeti mintegy 1,5 milliárd dollárról néhány év alatt mintegy 3 milliárd dollárra nőtt. Ez olyan adottság, amelyen nem tudunk változtatni. Nehéz azonban tudomásul venni ennek egy folyományát. A 3. és 5. tábla összehasonlítása ugyanis azt mutatja, hogy a vizsgált időszak kezdetén a mezőgazdasági és élelmiszeripari export – különösen, ha a 4. táblában bemutatott olajosmag- és növényolaj-exporttöbbletet is figyelembe vesszük – még fedezte az energiaszámlát. Az időszak végére viszont az energia-

számla és a mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttöbblet közötti különbség, ismét az olajos mag és növényolaj figyelembevételével, gyakorlatilag zérusról mintegy 1,5 milliárd dollár passzívumra váltott, és ezzel a külkereskedelmimérleg-probléma kritikus fontosságú elemévé vált.

5. tábla

Az energiahordozók vámbelföldi külkereskedelmi forgalma, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Szén (SITC 32)	VBX	24	27	18	15	19	13	7	10
	VBM	217	164	99	98	98	99	104	116
	VBE	–193	–137	–81	–83	–79	–86	–97	–106
Kőolaj (SITC 33)	VBX	390	351	303	275	378	485	512	625
	VBM	1 035	936	748	881	1 410	1 235	1 303	1 558
	VBE	–645	–585	–444	–606	–1 032	–750	–791	–933
Gáz (SITC 34)	VBX	31	34	9	14	28	16	21	39
	VBM	851	843	750	616	1 040	1 274	1 228	1 728
	VBE	–821	–809	–740	–602	–1 012	–1 258	–1 207	–1 689
Villamos energia (SITC 35)	VBX	84	95	104	103	73	77	23	23
	VBM	90	104	87	107	135	152	172	257
	VBE	-6	-9	17	-3	-62	-75	-149	-234
Energiahordozók, összesen (SITC 3)	VBX	530	507	435	407	498	591	563	697
	VBM	2 194	2 048	1 684	1 701	2 683	2 760	2 807	3 659
	VBE	–1 665	–1 541	–1 249	–1 294	–2 185	–2 169	–2 244	–2 962

Térjünk át a feldolgozott termékek forgalmára, az egyszámjegyes SITC 5-9 kategóriára. Itt már nem elhanyagolható a vámszabad területi forgalom, azonban ennél még jelentősebb, nagyságrenddel nagyobb a vámbelföldi. Az összefoglaló adatokat a 6. tábla közli.

6. tábla

A feldolgozott termékek vámszabad területi
és vámbelföldi külkereskedelmi forgalma összesen, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Feldolgozott termékek (SITC 5-9)	VSZX	385	391	609	813	905	1 665	2 081	1 897
	VSZM	529	686	1 180	1 627	1 690	1 788	1 789	2 425
	VSZE	–145	–295	–571	–814	–785	–123	292	–528
	VBX	6 015	6 396	6 914	6 869	7 264	7 790	8 480	10 341
	VBM	7 493	8 026	9 150	9 145	9 638	10 102	11 556	14 512
	VBE	–1 478	–1 630	–2 236	–2 276	–2 374	–2 312	–3 076	–4 171
	TX	6 400	6 787	7 523	7 682	8 169	9 455	10 561	12 238
	TM	8 022	8 712	10 330	10 772	11 328	11 890	13 345	16 997
	TE	–1 623	–1925	–2 807	–3 090	–3 159	–2 435	–2 784	–4 699

A vámszabad területi exportban és egyenlegben kedvező tendencia figyelhető meg 1999 és 2002 között: az export meredeken nőtt, ezt az import ennél kisebb mértékű növekedése kísérte, és ennek folytán a feldolgozott termékek vámszabad területi egyenlege

alig három év alatt több mint 1 milliárd dollárral javult. Ez a tendencia azonban 2003-ban megfordult, minden bizonnyal annak következtében, hogy a kereskedelmi mérleg és a költségvetés hiánya egyaránt megnőtt. Emiatt 2003-ban a negatív egyenleg gyakorlatilag újra ugyanakkora lett, mint 1998-ban volt: félmilliárd dollár.

Ennek magyarázata egyszerű: a vámszabad területek feldolgozóipari termelésének egyik részét exportálják, másik részét viszont a belföldi piacon értékesítik. Mindkét rész jelentős mennyiségben igényel külföldi anyagot és félterméket, az első azonban nettó exporttöbbletet produkál, míg a második nettó importőr. A két rész arányát jelentősen befolyásolja a hazai gazdaságpolitika, például azzal, hogy a belföldi vásárlóerő megnövelése esetén megnő a második elem aránya.

A leírtak azonban semmiképpen sem értelmezhetők úgy, hogy a vámszabad területekre telepített és elsősorban a hazai piacra dolgozó kapacitás működtetése ne javítaná a magyar külkereskedelmi mérleget. Ez a kapacitás is alkalmaz magyar munkaerőt és használ fel más hazai teljesítményt. A vámszabad területek hazai piacra irányuló termelésének alternatívája a semmiféle hazai teljesítményt fel nem használó import. A vámszabad területek belföldi piacra dolgozó része is javítja tehát a külkereskedelmi mérleget az itt felhasznált hazai teljesítménynek megfelelő mértékben (ennek a tételnek a számszerűsítését azonban ezen írás keretei között nem kísérelem meg). Ám ez a kedvező tény sem változtat azon, hogy a magyar gazdaságpolitika kialakítása során szükséges a külkereskedelmi mérleg alakulására gyakorolt hatások előzetes felmérése.

7. tábla

A ruházat és lábbeli vámbelföldi külkereskedelmi forgalma a textilfonal és a készbőr figyelembevétele nélkül és ezekkel együtt, 1996-2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ruházati cikkek (SITC 84)	VBX	1 099	1 075	1 175	1 136	1 032	1 057	1 014	1 035
	VBM	387	364	399	402	382	395	452	566
	VBE	713	711	775	734	650	662	562	469
Textilfonal (SITC 65)	VBX	288	275	305	311	326	337	383	466
	VBM	913	939	1079	1 043	990	963	986	1 086
	VBE	–626	–665	–774	–732	–664	–626	–603	–620
Ruházati cikk és textilfonal (SITC 84+65)	VBX	1 387	1 350	1 480	1 447	1 358	1 394	1397	1 501
	VBM	1 300	1 304	1 478	1 445	1 372	1 358	1 438	1 652
	VBE	87	47	1	2	–14	6	–41	–151
Lábbeli (SITC 85)	VBX	316	313	325	306	275	297	291	286
	VBM	179	188	179	164	159	176	198	264
	VBE	137	126	146	142	116	121	93	22
Készbőr (SITC 61)	VBX	51	52	61	64	58	57	78	100
	VBM	214	211	239	242	230	261	285	290
	VBE	–163	–159	–179	–177	–172	–204	–207	–190
Lábbeli és készbőr (SITC 85+61)	VBX	367	365	386	370	333	354	369	386
	VBM	393	399	418	406	389	437	483	554
	VBE	–26	–33	–33	–35	–56	–83	–114	–168
Ruházati cikk, textilfonal, lábbeli és készbőr együtt (SITC 84+65+85+61)	VBX	1 734	1 715	1 865	1 817	1 691	1 748	1 766	1 887
	VBM	1 693	1 703	1 896	1 851	1 761	1 795	1 921	2 206
	VBE	61	14	–32	–33	–70	–47	–155	–309

Térjünk át a vámbelföldi import alakulására. Itt az összesített negatív egyenleg az 1996. évi mintegy 1,5 milliárd dollárról 2003-ra 4 milliárd dollár fölé nőtt. Megvan tehát a mérleg kedvezőtlen alakulásának másik kritikus eleme: az energiaszámla és a mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttöbblet közötti különbség 2 milliárdos növekedéséhez az egyéb feldolgozott termékek (gyakorlatilag vegyes iparcikkek) vámbelföldi importtöbbletének (ugyancsak) 2,5 milliárd dolláros növekedése járul. Figyelemre méltó, hogy a vámbelföldi egyenleg 1998 és 2001 között stagnált, 2002–2003-ban viszont nagymértékű egyenlegromlás következett be

Itt ennek a problémának csak két ágazati mélységű részletével, a ruházat és a lábbeli vámbelföldi külkereskedelmi forgalmával foglalkozom. Az ide tartozó adatokat, ismét kétszámjegyes SITC mélységben, a 7. tábla mutatja be.

A képet akkor tekinthetjük teljesnek, ha figyelembe vesszük a textilfonal és a készbőr forgalmát is. A ruházati cikkek és a lábbeli vámbelföldi forgalmának egyenlege (lásd a harmadik és a tizenkettedik sort) ugyanis pozitív, a textilfonal és a készbőr egyenlege viszont (lásd a hatodik és a tizenötödik sort) negatív. Emiatt, főként a vizsgált időszak végére, az összesített forgalom egyenlege is negatívvá válik. E mögött az húzódik meg, hogy fontos termelési vertikumok szűntek meg, ami rontotta a külkereskedelmi mérleg egyenlegét. Ez – a ruházati cikkek és a lábbeli exportjának csökkenésével együtt – nem elhanyagolható mértékű negatív egyenleggé (mintegy 300 millió dolláros importtöbblet) változtatta át a vizsgált időszak elejének kismértékű összesített pozitív egyenlegét.

8. tábla

Egyes kiemelt feldolgozott termékek vámbelföldi és vámszabad területi külkereskedelmi forgalmának egyenlege összesen, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Gyógyszer (SITC 54)	VBE	–155	–109	–224	–280	–216	–219	–332	–463
Műtrágya (SITC 56)	VBE	–53	–41	–44	–36	–38	–70	–95	–91
Műanyag, feldolgozott (SITC 58)	VBE	–92	–104	–141	–158	–142	–154	–177	–262
Egyéb vegyi anyag (SITC 59)	VBE	–176	–179	–218	–224	–218	–208	–253	–313
Nem fémes ásványok (SITC 66)	VBE	–18	–15	–66	–90	–110	–134	–199	–270
Vas és acél (SITC 67)	VBE	–73	–196	–277	–254	–295	–313	–329	–438
	VSZE	–22	2	–34	–35	–44	–45	–51	–67
Színesfém (SITC 68)	VBE	–130	–150	–117	–109	–175	–163	–159	–212
	VSZE	–57	–45	–54	–49	–68	–78	–90	–120
Fémtermék (SITC 69)	VBE	–68	–60	–117	–130	–185	–185	–292	–403
	VSZE	–23	–89	–143	–198	–235	–219	–274	–362
Műszerek (SITC 87)	VBE	–128	–124	–169	–153	–160	–128	–126	–158
	VSZE	–15	–39	–57	–120	–150	–89	–9	–27
Fényképészeti cikkek (SITC 88)	VBE	–42	–53	–60	–60	–55	–60	–66	–74
Különféle termékek (SITC 89)	VBE	–237	–239	–411	–437	–402	–383	–564	–582
	VSZE	–62	–145	–329	–486	–368	19	428	–248

Közismert, hogy a ruházati és a cipőipar áttelepülése a világ legalacsonyabb bérszintű országaiba a világ egészére kiterjedő irányzat, és ennek nálunk is érvényesülnie kell. Úgy vélem azonban, hogy a külkereskedelmi mérleg krónikus hiánya esetén aligha engedhető meg ennek a tendenciának a korlátlan érvényesülése. Felvethető tehát a kérdés, hogy a könnyűipari kapacitások ilyen mértékű felszámolása nem volt-e elsietett, és hogy nincs-e szükség a bemutatott irányzat megfelelő, piaci jellegű eszközökkel való fékezésére. Emellett szólnak a leszakadó területek foglalkoztatási problémái is, ahol a képzetlen munkaerő foglalkoztatásának kiterjesztése alapvető cél.

Ennek a résznek a befejezéseként sorolom fel, további elemzés nélkül, azokat a kétszámjegyes SITC termékcsoportokat, ahol a vámbelföldi és egyes esetekben a vámszabad területi külkereskedelmi forgalom egyenlege különösen gyorsan romlik. Ezeket az adatokat a 8. tábla tartalmazza.

Részletes ágazati elemzésre itt nem lehet vállalkozni, talán a fémtermékek, vagyis zömmel a fémtömegcikkek kivételével. Ezek több szempontból közel állnak a gépekhez, és ezért ez esetben nehezen lehet érvelni a nagy magyar importtöbblet elfogadása mellett akkor, ha a gépipar több ágazatában – amint ezt azonnal látni fogjuk – komoly exporttöbblet jött létre. A többi adat viszont azt mutatja, hogy a nagymértékű és növekvő importtöbblet nagyszámú és egymástól teljesen különböző ágazatban alakult ki. A mai világgazdasági körülmények között elképzelhetetlen, hogy bármely, de különösképpen egy kis ország egyszerre több egymástól ennyire különböző ágazatban indítson és hajtson végre olyan fejlesztést, amely megszünteti az ágazat importtöbbletét. Ez autarkiás fejlesztést jelentene, amely mellett érvelni lehetetlen. Ezért meg kell találni azt az ágazatot, ahova összpontosítani lehet a külkereskedelmi mérleg kedvezőbb alakulását, és ezzel azt a fejlesztést, mely lehetővé teszi a növekedés meggyorsítását.

A MEGOLDÁS KULCSA: A GÉPIPAR

Azt, hogy a megoldás kulcsa a gépipar, a 9. tábla adatai alapján lehet igazolni.

9. tábla

A gépek és gépi berendezések vámszabad területi, vámbelföldi és teljes külkereskedelmi forgalma és aránya összesen, 1996–2003

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Millió dollár, folyó áron								
Teljes forgalom	VSZX	2 845	5 034	8 272	10 752	12 570	13 389	15 847	19 841
Gépek és gépi berendezések	VSZX	2 455	4 632	7 653	9 932	11 658	11 713	13 758	17 932
	Százalék								
a)	VSZX	86,3	86,7	92,5	92,4	92,7	87,5	86,8	90,4
	Millió dollár, folyó áron								
Teljes forgalom	VSZM	2 527	4 202	6 471	8 561	10 058	10 207	10 472	13 979
Gépek és gépi berendezések	VSZM	1 974	3 500	5 275	6 921	8 354	8 398	8 667	11 540
	Százalék								
a)	VSZM	78,1	83,3	81,5	80,8	83,1	82,3	82,8	82,6

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
					Millió dollár, folyó áron				
Teljes forgalom	VSZE	318	832	1 802	2 191	2 522	3 182	5 375	5 862
Gépek és gépi berendezések	VSZE	481	1 132	2 378	3 011	3 304	3 315	5 091	6 392
b)	VSZE	–163	–300	–576	–820	–782	–133	284	–530
Teljes forgalom	VBX	12 859	14 066	14 733	14 260	15 522	17 109	18 489	22 638
Gépek és gépi berendezések	VBX	3 245	3 977	4 294	4 377	5 152	5 845	6 426	7 946
					Százalék				
a)	VBX	25,2	28,3	29,1	30,7	33,2	34,2	34,8	35,1
					Millió dollár, folyó áron				
Teljes forgalom	VBM	15 617	17 022	19 236	19 448	22 022	23 474	27 140	33 548
Gépek és gépi berendezések	VBM	4 492	5 379	6 688	7 131	8 127	8 971	10 904	12 988
					Százalék				
a)	VBM	28,8	31,6	34,8	36,7	36,9	38,2	40,2	38,7
					Millió dollár, folyó áron				
Teljes forgalom	VBE	–2 758	–2 966	–4 503	–5 187	–6 500	–6 365	–8 651	–10910
Gépek és gépi berendezések	VBE	–1 246	–1 402	–2 394	–2 754	–2 975	–3 126	–4 478	–5 042
c)	VBE	–1 512	–1 240	–2 109	–2 433	–3 525	–3 238	–4 173	–5 868
Teljes forgalom	TX	15 704	19 100	23 005	25 012	28 092	30 498	34 336	42 479
Gépek és gépi berendezések	TX	5 700	8 609	11 947	14 309	16 810	17 558	20 184	25 878
					Százalék				
a)	TX	36,3	45,1	51,9	57,2	59,8	57,6	58,8	60,9
					Millió dollár, folyó áron				
Teljes forgalom	TM	18 144	22 324	25 707	28 009	32 080	33 681	37 612	47 527
Gépek és gépi berendezések	TM	6 466	8 879	11 963	14 052	16 481	17 369	19 571	24 528
					Százalék				
a)	TM	35,6	39,8	46,5	50,2	51,4	51,6	52,0	51,6
					Millió dollár, folyó áron				
Teljes forgalom	TE	–2 440	–2 134	–2 701	–2 997	–3 988	–3 183	–3 276	–5 048
Gépek és gépi berendezések	TE	–765	–270	–16	257	329	189	613	1 350
d)	TE	–1 675	–1864	–2 681	–3 254	–4 317	–3 372	–3 889	–6 398

Megjegyzés. *a*): A gépek és gépi berendezések a teljes forgalom százalékában; *b*): A teljes vámszabad forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések vámszabad forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron; *c*): A teljes vámbelföldi forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések vámbelföldi forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron; *d*): A teljes forgalom egyenlege a gépek és gépi berendezések teljes forgalmának egyenlege nélkül, millió dollár, folyó áron.

A 9. tábla először a vámszabad területek forgalmával foglalkozik. E forgalom zöme a gépiparra jut. A gépek exportja (lásd a harmadik sort) a vámszabad területi forgalom 90 százaléka körül ingadozik, importja pedig (lásd a hatodik sort) valamivel 80 százalék fölötti. Ami az abszolút értékeket illeti, 2003-ra a gépipar teljes vámszabad területi exportja közel 18, importja mintegy 11,5 milliárd, egyenlege pedig közel 6,5 milliárd dollárra

nőtt. Feltűnően gyors a vámszabad területi forgalom növekedésének az üteme is: hét év alatt

– az export a kiinduló érték 730,4 százalékára,
– az import a kiinduló érték 584,6 százalékára,
– a pozitív egyenleg pedig a kiinduló érték 1328,9 százalékára

növekedett. Ez még az alacsony kiinduló értékek mellett is tiszteletreméltó eredmény, mert a forgalomnak a vámszabad területekre való áttétele több év alatt zajlott le.

Az itt bemutatott adatok azt mutatják, hogy gyakorlatilag a gépipar vámszabad területi exportja tartotta elviselhető keretek között a magyar külkereskedelemi mérleg hiányát, és tartotta fenn a magyar gazdaság működőképességét. Bármennyire is pozitívum ez az eredmény, szólni kell az ezzel kapcsolatos problémákról is. Ezek lényege, hogy a magyar gazdaság egyetlen szálon, a gépipar vámszabad területi exportjának magyar körülmények közt rendkívül nagy exporttöbbletén függ. Ha ez az exporttöbblet csökken, vagy akár csak nem növekszik tovább az eddigihez hasonló mértékben, a magyar gazdaság működésképtelenné válhat. Kockázatos az ilyen mértékű függés egyetlen, méghozzá nem is különösképpen széles gazdasági szektortól.

További problémákat vet fel a gépek vámbelföldi forgalmának elemzése. A gépek vámbelföldi exportja és importja jelenleg a teljes vámbelföldi forgalom egyharmada körül mozog, emellett ez az arány növekvő irányzatú. A gépek vámbelföldi importtöbblete a vizsgált hét év alatt 1,5 milliárd dollárról 6 milliárd dollárra nőtt, vagyis megnégyszereződött. Ez azt jelenti, hogy a gépek kiemelkedően nagy vámszabad területi exporttöbblete döntő részben a gépek ugyancsak kiemelkedően nagy vámbelföldi importtöbbletét finanszírozza.

Ezen a téren azonban kedvező változás következett be a vizsgált időszakban. A gépek összesített importtöbblete (lásd a táblázat utolsó előtti sorát) 1996-ban 765 millió dollár volt, 2003-ra viszont már az összesített exporttöbblet 1350 millió dollár lett, ami a vizsgált hét év alatt 2 milliárd dolláros javulás. Ez a 2 milliárd dolláros javulás adhatja a probléma távlati megoldásának kulcsát, és ezért a táblázatnak ez a sora talán az egész publikáció leglényegesebb eleme. Ha a gépipar külkereskedelmi forgalmának egyenlege – a teljes egyenleg, tehát a vámbelföldi és vámszabad területi forgalom egyenlege összesen – hét év alatt 2 milliárd dollárral javulhat, akkor ugyanilyen ütemben, vagy – megfelelő gazdaságpolitikai intézkedések esetén – ennél is nagyobb ütemben javulhat a jövőben. Ez számszerűen bizonyítja, hogy a teljes magyar gépipar exportteljesítményének növekedése elfogadható mértékűre csökkentheti, vagy távlatilag akár megszüntetheti a magyar külkereskedelmi mérleg hiányát, és ezzel lehető teheti a magyar gazdasági fejlődés ütemének meggyorsítását.

Ez az a pont, ahol vissza kell térnünk az elméleti elemzéshez. A Valutaalap általánosan alkalmazott gazdasági elemzése szerint az ikerdeficit (a költségvetés és a nemzetközi fizetési mérleg együtt járó hiánya) a gazdasági növekedés fenntartásának és főként meggyorsításának legfontosabb akadálya, és a nemzetközi fizetési problémák legfontosabb oka. Az ikerdeficiten belül mind a Valutaalap, mind pedig – a Valutaalap gyakorlatát követve – a legtöbb ilyen problémával küzdő ország, és így hazánk gazdasági vezetése is hajlamos arra, hogy a költségvetés hiányának tulajdonítson elsőbbséget, és itt keresse a probléma megoldását. Ezzel ellentétben, mind ebben a cikkben, mind másutt, azt a nézetet képviselem, hogy a magyar probléma lényege az ikerdeficit másik ága, a fizetési és az ezt elsősorban

meghatározó külkereskedelmi mérleg hiánya. Úgy vélem tehát, hogy a magyar gazdasági fejlődés stabilizálásának és meggyorsításának kulcsa a külkereskedelmi deficit csökkentése, ennek fő eszköze pedig a most leírtak és számszerűen is bizonyítottak értelmében a teljes gépipari exporttöbblet növelése. Ez tekinthető e tanulmány legfontosabb következtetésének.

Itt egyetlen, de fontos kiegészítés látszik szükségesnek. A költségvetési hiánynak a maastrichti kritériumok szerinti szintre való csökkentése előfeltétele az eurózónához való csatakozásunknak, ami nemzetközi pénzügyeink szempontjából nagyon előnyös, mert gyakorlatilag megszünteti az árfolyamkockázatot. Bármennyire igaz legyen is ez, e meggondolás sem változtat azon, hogy az alapvető strukturális probléma mégis a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg állandósult hiánya.

Ez az általános következtetés azonban megkívánja az ágazati mélységű részletezést is, ezért a tanulmány számanyagát még két viszonylag terjedelmes táblázattal egészítem ki. Közülük az első a 10. tábla, amely a vámszabad területek gépipari forgalmának kétszámjegyes SITC bontását közli.

10. tábla

A gépek és gépi berendezések vámszabad területi külkereskedelmi forgalma ágazati részletezésben, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés (gépek)	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Energiafejlesztő gép (SITC 71)	VSZX	944	1 351	2 577	2 681	2 586	2 853	3 145	4 141
	VSZM	460	875	1 363	1 335	1 133	1 172	1 281	1 698
	VSZE	484	477	1 214	1 346	1 453	1 681	1 864	2 443
Speciális szakipari gép (SITC 72)	VSZX	24	28	35	39	75	102	131	147
	VSZM	58	57	88	195	258	247	178	342
	VSZE	–35	–29	–52	–156	–183	–145	–47	–195
Fémmegmunkáló gép (SITC 73)	VSZX	7	6	19	10	11	15	26	19
	VSZM	108	48	131	113	105	104	155	175
	VSZE	–101	–42	–112	–103	–94	–89	–129	–156
Általános rendeltetésű gép (SITC 74)	VSZX	41	88	123	117	174	264	318	559
	VSZM	199	335	529	650	572	628	792	1 069
	VSZE	–158	–247	–407	–533	–398	–364	–474	–510
Irodagépek (SITC 75)	VSZX	516	1 528	2 316	3 279	3 823	2 453	2 343	2 778
	VSZM	249	691	934	1 382	1 724	1 443	1 325	1 215
	VSZE	267	837	1 382	1 897	2 099	1 010	1 018	1 563
Híradás-technikai gép (SITC 76)	VSZX	242	900	1 316	1 509	2 374	3 151	4 691	6 597
	VSZM	134	531	733	750	864	887	1 218	2 006
	VSZE	108	369	583	759	1 510	2 264	3 473	4 591
Villamos gép (SITC 77)	VSZX	394	627	756	886	1 170	1 350	1 384	1 861
	VSZM	544	881	1197	1 725	3 012	3 371	3 127	4 420
	VSZE	–150	–254	–442	–839	–1 842	–2 021	–1 743	–2 559
Közúti jármű (SITC 78)	VSZX	288	104	510	1 413	1 446	1 524	1 720	1 830
	VSZM	222	82	299	771	685	547	591	614
	VSZE	66	22	211	642	761	977	1 129	1 216
Egyéb szállítóeszköz (SITC 79)	VSZX	1	1	1	0	0	0	0	–
	VSZM	0	0	1	0	0	0	0	0
	VSZE	0	0	1	0	0	0	0	0
Gépek és gépi berendezések összesen (SITC 7)	VSZX	2 455	4 632	7 653	9 932	11 658	11 713	13 758	17 932
	VSZM	1 974	3 500	5 275	6 921	8 354	8 398	8 667	11 540
	VSZE	481	1 132	2 378	3 011	3 304	3 315	5 091	6 392

A 10. tábla adatai szerint a vámszabad területi exporttöbbletet lényegében négy ágazat, az energiafejlesztő berendezések gyártása, az irodagépgyártás, a híradástechnikai cikkek gyártása és a közútijármű-gyártás adja, igazán nagy hiány pedig csak egyetlen ágazatban, a villamosipari gépek gyártásában tapasztalható. Ez a gépipari exporttöbblet nagyfokú koncentrálódására utal, ennek minden hátrányával és veszélyével.

	71. Energia-fejlesztő gépek	75. Irodagépek	76. Híradás-technika	78. Közúti járművek
A 2003. évi vámszabad területi export (millió dollár)	4 141	2 778	6 579	1 830
A 2003. évi vámszabad területi exporttöbblet (millió dollár)	2 443	1 563	4 591	1 216
A vámszabad területi exporttöbblet 7 év alatti növekedése (1996 = 100)	504,8	585,4	4 250,9	1 842,4
A 2003. évi vámszabad területi exporttöbblet a teljes vámszabad területi export százalékában	59,0	56,3	69,6	66,4

A vámszabad területi forgalom pozitív egyenlege, vagyis az exporttöbbletet elérő négy ágazat viszonylagos súlya nem felelt meg teljesen az általános elképzeléseknek, mert a sajtóban nagyobb súlyt kap az irodagépek, a híradástechnika és a közúti járművek vámszabad területi exportja, mint az energiafejlesztő gépeké. A fejlődési dinamika valamennyi ágazatban roppant gyors, még ha a híradástechnikai berendezések és a közúti járművek esetében a konkrét értékek az első évek alacsony számai miatt irreálisak is lehetnek.

A legpozitívabbak azonban a tábla utolsó sorának adatai. Az egyenleg (vagyis a belföldi teljesítmény) két ágazatban megközelíti a 60 százalékot, két esetben pedig eléri a kétharmadot. A vámszabad területi exporttöbbletnek ez a százalékos aránya még pozitívabbá teszi a vámszabad területre települt, és ezekbe az ágazatokba tartozó külföldi vállalatokról alkotott képet, rámutatva ezen ágazatok exportorientáltságának mértékére.

Befejezésül – a teljesség kedvéért – a vámbelföldi területek gépipari forgalmának kétszámjegyes SITC bontását közöljük a 11. táblában.

A 11. tábla adatai szerint valamennyi ágazatban importtöbblet van, mi több, valamennyi ágazat importtöbblete növekvő, még ha ennek a növekedésnek az üteme el is marad a vámszabad területi export növekedési ütemétől. Ez a negatívnak tűnő kép – a korábban már leírtakkal együtt – mégis lehetővé teszi egy optimista kicsengésű kérdés feltételét. Ha a vámszabad területeken lehetőség van mind az export, mind pedig az ehhez tartozó belföldi teljesítmény gyors növelésére, akkor miért ne lenne lehetőség erre a vámbelföldi területeken, vagyis a magyar gépipar egészében is?

A magyar gépiparnak nagyok a történelmi hagyományai. Már a kiegyezés után megindult magyar gazdasági fejlődést is az jellemezte, hogy a gépipar vált a magyar ipar vezető ágazatává. Ezt az indította el, hogy a magyar vasutak technikai bázisa a belföldi kohászat és gépipar volt. Ehhez csatlakozott a XIX. század végén létrejött magyar gépipari üzemek további hosszú sora. Bármi legyen a véleményünk a szocialista iparosításról, nem vitatható, hogy ennek központjában is a gépipari fejlesztés állt. Már ez is reálissá teszi azt az elképzelést, amit a jelen tanulmányban közölt adatok is megerősítenek, hogy az exportorientált gépipari fejlesztés az az út, amelyen haladva eljuthatunk a külkereske-

delmi mérleg kisebb hiányához, sőt kiegyensúlyozottságához. Az ezt lehetővé tevő konkrét stratégia természetesen megkívánja a részleteket ismerő gépipari szakértőkkel való szoros együttműködést.

11. tábla

A gépek és gépi berendezések vámbelföldi külkereskedelmi forgalma ágazati részletezésben, 1996–2003
(millió dollár, folyó áron)

Megnevezés	X, M, E	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Energiafejlesztő gép (SITC 71)	VBX	143	164	224	223	233	411	603	657
	VBM	134	230	299	371	674	699	724	940
	VBE	9	–67	–75	–148	–441	–288	–121	–283
Speciális szakipari gép (SITC 72)	VBX	243	288	321	298	343	370	431	523
	VBM	511	584	750	669	591	697	868	1 096
	VBE	–269	–295	–428	–370	–248	–327	–437	–573
Fémmegmunkáló gép (SITC 73)	VBX	55	44	48	46	46	52	55	74
	VBM	93	109	134	143	151	168	226	259
	VBE	–38	–66	–87	–97	–105	–116	–171	–185
Általános rendeltetésű gép (SITC 74)	VBX	369	385	464	484	543	622	726	939
	VBM	734	783	965	1 083	1 132	1 218	1 292	1 833
	VBE	–364	–397	–502	–599	–589	–596	–566	–894
Irodagépek (SITC 75)	VBX	40	162	113	51	64	89	111	154
	VBM	355	590	559	487	522	556	801	813
	VBE	–315	–429	–446	–436	–458	–467	–690	–659
Híradás-technikai gép (SITC 76)	VBX	273	327	414	476	624	688	661	693
	VBM	593	614	835	964	1 206	1 109	1 126	1 292
	VBE	–320	–288	–420	–488	–582	–421	–465	–599
Villamos gép (SITC 77)	VBX	1 464	1 565	1 734	1871	2 168	2 277	2 461	3 057
	VBM	1 208	1 338	1 603	1732	2 090	2 519	3 242	3 283
	VBE	256	227	130	139	78	–242	–781	–226
Közúti jármű (SITC 78)	VBX	587	985	902	839	1 014	1 190	1 261	1 675
	VBM	791	1 064	1 494	1 638	1 677	1 913	2 453	3 294
	VBE	–203	–79	–592	–799	–663	–723	–1 192	–1 619
Egyéb szállítóeszköz (SITC 79)	VBX	71	57	74	89	117	146	117	173
	VBM	72	66	50	45	82	91	173	178
	VBE	–1	–9	24	45	35	55	–56	–5
Gépek és gépi berendezések összesen (SITC 7)	VBX	3 245	3 977	4 294	4 377	5 152	5 845	6 426	7 946
	VBM	4 492	5 379	6 688	7 131	8 127	8 971	10 904	12 988
	VBE	–1 246	–1 402	–2 394	–2 754	–2 975	–3 126	–4 478	–5 042

Az ebben a cikkben kifejtett nézetnek és megoldásnak legfőbb hátránya, hogy semmit sem tesz a magyar gazdaság duális jellegének megoldása érdekében, sőt erősíti ezt a jelleget. Az itt előadottak szerint növelni kell a gépipari exportot, és ezen belül az eddig nagyrészt a vámszabad területekre települt külföldi vállalatok exportját is. Ez tovább fokozza a gépiparnak az exporton belüli, már elve túlságosan nagy súlyát. Ezen felül – a magyar tulajdonban lévő vállalatok viszonylagos gyengesége miatt – feltehetőleg továbbra is a külföldi többségi tulajdonban levő vállalatok exportja fog nagyobb ütemben nőni, ami ugyancsak fokozza a gazdaság duális jellegét. Ezen a jelen körülmények között nem lehet változtatni.

A fenti hátrányok ellenére is, ennek az elképzelésnek a megvalósulása csökkenti a most leírt problémákból adódó veszélyeket. A gépipari exportnak és mindkét fentebb elemzett ágának a növekedése a magyar külkereskedelmi mérleg krónikus hiányának csökkentése irányában hat, ami – történjék bármilyen módon – növeli a magyar gazdaság erejét és csökkenti függő helyzetét. Az, hogy ebben a megjavult helyzetben hogyan lehet az exportot többoldalúvá tenni és megnövelni a belföldi tulajdonban lévő vállalatok exportképességét – a nem gépipariakét is, – és ezzel csökkenteni az ebben a körben kialakult deficitet, már egy másik probléma, amely itt nem tárgyalható. Az azonban, hogy a gépipari export növelése és a krónikus deficit csökkentése előmozdítja az ilyen irányú fejlődést, nem vitatható.

IRODALOM

ARTNER, A. [1998]: Importált siker? Írország útja az Európai Unióban. *Társadalmi Szemle.* LIII. évf. 6. sz. 57–66. old.
ARTNER, A. [2000]: *A perifériáról a centrumba? Írország gazdasági fejlődése az elmúlt évtizedekben*. Aula. Budapest. 171. old.
DORNBUSCH, R. [1988]: Balance of payments issues. In: *Dornbusch, R. – Leslie, F. – Helmers, C. H.* (szerk.) *The Open Economy*. Oxford University Press. 44. old.
FARKAS, P. [1999]: A gazdaságfejlesztő állam Írországban. *Közgazdasági Szemle.* XLVI. évf.. 5. sz. 470–482. old.
FARKAS P. [2001]: A vállalkozásösztönzés intézményrendszere Írországban. *Külgazdaság*. XLV. évf. 1. sz. 44–57. old.
KSH [2003]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2000–2001*. Budapest. 11. old.
KSH [2004]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2000–2002*. Budapest. 11. old.

SUMMARY

The system of Hungarian foreign trade statistics allowed in the eight years of 1996-2003 the separate analysis of the trade of customs-free and customs areas. The former include the greatest or even determinant part of the trade of foreign-owned enterprises. The results of the analysis confirm that the Hungarian economy has a definite dual character. The negative trade balance of the customs area attained nearly 11 billion euros in 2003, while the positive trade balance of the customs-free area was ca. 6 billion euros in the same year. The positive trade balance of machinery in the customs-free areas was even greater in this year, it attained ca. 6.5 billion euros. As a result, the negative balance of the Hungarian foreign trade could only be kept within acceptable limits and be financed by the positive balance of trade of the customs-free areas and particularly of the machine industry located in these areas. The potentials and the traditions of the Hungarian economy seem to make further growth of the export surplus of the total Hungarian machine industry (a surplus found until now in both the customs-free and customs areas) possible, and the realization of this concept seems to be the veritable key of further Hungarian economic growth and progress.